

Seyid Əzim Şirvani – 190

“Seyyida, ölmərəm, aləmdə səsım var mənım”

Prezident İlham Əliyev aprelin 4-də Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, qüdrətli şair və böyük maarif xadimi Seyid Əzim Şirvaninin anadan olmasının 190 ilinin qeyd olunması ilə bağlı sərəncam imzalayıb.

Sənəddə qeyd olunur ki, Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığı boyu həm Şərq poeziyasının çoxəsrlik ənənələrini yüksək sənətkarlıqla davam etdirib, həm də mühüm ictimai-siyasi dəyişikliklərin baş verdiyi bir şərəitdə Azərbaycan ədəbiyyatının yeni maarifçilik ideyaları ilə zənginləşməsində əhəmiyyətli rol oynayıb. Parlaq lirikasında mənəvi gözəlliyi tərənnüm edən şair, eyni zamanda, realist satiralarında dövrün aktual məsələlərinə kəskin münasibət bildirib, didaktik əsərlərində isə humanizm ideyalarını təbliğ edib. Onun xalqa xidmət naminə öz maarifçi düşüncələrini gerçəkləşdirmək arzusu ilə ana dilində açdığı yeni üsullu məktəb Azərbaycan təhsili tarixində dərin iz qoyub.

Seyid Əzim Şirvani 1835-ci il iyulun 9-da Şamaxıda ruhani ailəsində anadan olub. Atasını erkən itirib və Dağıstanda ana babası molla Hüseynin himayəsi altında böyüyüb. Ərəb və fars dillərini, eyni zamanda, bir neçə Dağıstan dilini dərinləndirib. 1853-cü ildə – 18 yaşında ikən o, anası ilə Şamaxıya qayıdıb. O zaman Azərbaycanda mədəni-maarif sahəsində köhnəlik, sxolastika hələ çox qüvvətli idi. Elə millətin geriliyi onu şair kimi qələmə sarılıb fanatizmi tənqid etməyə vadar edib. Sonra İraqda və Suriyada ali ruhani təhsil alan gənc şair dünyəvi elmlərə də böyük maraq göstərmiş. Şamaxıya qayıtdıqdan sonra 1869-cu ildə orada öz hesabına yeni üsul üzrə məktəb açaraq ömrünün axırına qədər müəllimlik edib. Şamaxının bəzi savadsız dairələri onu gözədən salmaq məqsədilə hər yanda geniş təbliğatlar aparıb və şairi “kafir”, “səfeh” adlandırır. Amma bütün bunlar Seyid Əzimin tarixə düşməsinə əngəlləyə bilməyib. Mirzə Ələkbər Sabir, Sultan Məcidin Qəniməzadə və bir sıra başqa gələcək yazıçılar məhz onun məktəbində oxuyublar.

Zəngin yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə qızıl səhifələr əlavə edən müəllim-şairin bədii irsi biri Azərbaycanca, digəri isə farsca iki böyük külliyyatdan ibarətdir. Şairin əsərləri içərisində müxtəlif Şərq mənbələrindən etdiyi tərcümələr, Sədi, Hafiz və Füzuliyə yazdığı nəzirələr də var. Lakin o, əsasən öz qəzəlləri ilə tanınıb. Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığının çox hissəsi lirik janrda yazılmış orijinal əsərlərdən ibarətdir. Müəllifin şeirə həərət və can verən dərin lirikası olub.

*Gecə gördüm səni, ey afəti dövrən,
yuxuda,*

*Ki, elərdin mənə yüz lütfi-firavan
yuxuda.*

Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığının 2-ci mərhələsi onun maarifçi və tənqidi-satirik şeirləri ilə başlayır ki, burada da realizm üstünlük təşkil edir. Onun realist şeir yaradıcılığı sahəsinə keçməsində nəsrə başlamasının 150 illiyini qeyd etməyə hazırlaşdığımız “Əkinçi” (1875–1877) qəzetinin mühüm rolu olub. Məhz “Əkinçi”nin təsiri ilə şair günün bir çox zəruri məsələləri ilə maraqlanıb və yaradıcılığında yeni mövzulara keçir, müasir həyatın tələblərinə uyğun şeirlər yazırdı. Maarifçi şair üçün “Əkinçi” xalqa müraciət yeri idi. O, xalqı qəflət və cəhalət yuxusundan oyanmağa çağırır, Həsən bəy Zərdabının xeyirxah təşəbbüs-lərini alqışlayır, onu bilikli bir müəllim və xeyirxah bir insan kimi qiymətləndirirdi. “Əkinçi”də çap etdirdiyi şeirləri ilə müasirlərini bu qəzeti oxumağa, ona kömək etməyə çağırırdı:

*Bəs “Əkinçi” cəlalımızdır bizim,
Nasehi xoşməqalımızdır bizim.
Səy edək, ey guruhi-niksifat,
Etməsin ta bizim “Əkinçi” vəfat.*

Şairin əsərləri içərisində öyüd, təmsil və didaktik mahiyyət daşıyan mənzum hekayələr vardır ki, bunların da müəyyən bir hissəsi öz ideyaları etibarilə onun maarifçi şeirləri ilə birləşir. Doğruluq, mərdlik, dostluq, yoldaşlıqda mətanət, çalışqanlıq, əzilənlərə kömək, insanlarla yaxşı rəftar və s. gözəl və nəcib sifətlərin tərbiyələndirilməsi həmin öyüdlərin əsas məzmununu təşkil edir. Hələ orta məktəb illərindən bildiyimiz bu kimi nümunələr indi də yaşırdır:

*Cəfər, ey nuri-dideyi-Seyyid,
Qönçeyi-növrəsıdeyi-Seyyid!
İttifaq eylə dust ilə hər an,
İttifaq ilə əmr olur asan...*

Seyid Əzim Şirvaninin yaradıcılığında satiralar da xüsusi yer tutur. Onu öz dövrünün böyük realist şairi kimi tanıdan “Yerdəkilərin göyə şikayət etmələri”, “Dəli şeytan”, “Məkr-i-zənan”, “Bəlx qazisi və

xarrat”, “Müctəhidin təhsildən qayıtməsi”, “Elmsiz alim”, “Alim oğul ilə avam ata”, “Qafqaz müsəlmanlarına xitab” və s. satiralarıdır.

Azərbaycan ədəbi tarixində Seyid Əzim yeganə şəxs idi ki, 1877-ci ildə “Uşaqların baharı” adlı dərslik yazaraq şagirdlərə vətənlərinə məhəbbət hissi aşılayır, onlara öz tarixi və mədəni irsinə görə qürur duymaq, vətəninə layiqli övlad olmaq ideyalarını təlqin edirdi. Həmin dərsliyin yazılmasında vətənpərvərlik əsas hədəf idi. Lakin bu, çar hökumətini qorxutduğu üçün dərslik yığışdırıldı, Seyid Əzimə xəbərdarlıq edildi və bütün nəşr evlərinə tapşırıldı ki, bu çap edilsə, ağır cəzalar olacaq...

Şairin qəzəlləri ayrı bir aləmdir. Müsiqçilərin tez-tez müraciət etdikləri bu şeirlərdə həyat sevgisi, nikbin əhval-ruhiyyə, dini etiqad xüsusi yer tutur. Mərhum xanəndəimiz Hacıbaba Hüseynov bizə verdiyi müsahibəsində Seyid Əzimdən sonsuz sevgi ilə bəhs edərək deyirdi ki, o, Azərbaycan ərusunun parlaq bir ulduzudur. 190 yaşlı böyük şair, təxminən, 140 il əvvəl dünyasını dəyişsə də, sanki, bu gün bizim müasirimizdir.

Nəhayət, qeyd edək ki, cəmi 53 il yaşamış ölməz söz sənətkarı Şamaxıda dahi Nəsiminin qardaşı Şah Xəndanın uyuduğu və adını daşıyan qəbiristanlıqda dəfn olunub. Bununla bağlı Seyid Əzim Şirvaninin məşhur vəsiyyəti də olub: “Mən öləndə Şah Xəndanda basdırın, çünki onun şahidi-xəndanı var”.

*Bu məşhur beyt də onundur:
Mövti-cismani ilə sanma mənım
ölməyimi,
Seyyida, ölmərəm, aləmdə səsım var mənım.*

Ə.DOSTƏLİ
XQ